

Opponensi vélemény

Mikó Árpád akadémiai doktori értekezéséről (2011)

Mikó Árpád „A reneszánsz művészet története Magyarországon” címmel adta be disszertációját (2011) a Magyar Tudományos Akadémiához. A szerzőt, a tudóst nem kell bemutatni a magyar tudományosságnak, hiszen a magyarországi reneszánsz művészetről a legutóbbi időben legtöbbet publikáló hazai művészettörténészről van szó, aki az 1980-as évek eleje óta rendszeresen tesz közzé a témában részletfeldolgozásokat, forrásközléseket, kisebb-nagyobb összefoglaló munkákat, kiválóságát a társdiszciplínák szakemberei is elismerik. Erudíciójából fakadó filológusi vénája mindig is rányomta bélyegét írásaira: a görög-római kultúra fölényes ismerete, s a fogalmazás, a stílus eleganciája, irodalmi színvonala mindig is jellemző volt rá.

Összefoglaló művet, szintézist akkor írhat valaki, ha a részletek építőköveiből is sokat ő alkotott meg, s ez joggal mondható el Mikó Árpádról, a magyarországi kora reneszánszra vonatkozóan éppúgy, mint a három részre szakadt ország késő reneszánsz korszakáról. Tanulmányai között a súlypont a szobrászat és a könyv- és címerfestészet, valamint a mecénásság területére esik, de szinte minden művészeti ág területére vonatkozóan letett az asztalra maradandót, új, eddig ismeretlen források kiaknázásával.

Szintézise e tárgyban nem az első: 2001-ben az Egyetemi könyvtár sorozatban a Corvina Kiadónál jelent meg a Galavics Gézával, Marosi Ernővel és Wehli Tündével közösen publikált „Magyar művészet a kezdetektől 1800-ig” című kézikönyv, amelybe a reneszánsz fejezetet írta, illetve 2009-ben ugyanennél a kiadónál jelent meg szép kiállítású önálló kötete: *A reneszánsz Magyarországon* címmel. Mikó Árpád munkahelye kezdettől a Magyar Nemzeti Galéria akkor Mojzer Miklós által vezetett Régi magyar osztálya volt, a Balogh Jolán és Klaniczay Tibor által irányított és Török Gyöngyi vezetésével megvalósított schallaburgi kiállítás katalógusában az V. oldalon már ott olvashatjuk nevét, Mag. Árpád Miko formában. Disszertációnk azóta is ugyanennek az osztálynak a dolgozója, sőt sok éve most már vezetője is, s muzeológusként természetesen él a műtárgyak közelében, látja részleteiket, intézi életüket, restaurálásukat, s természetesen időről-időre a nagyközönség és a tudomány számára valósít meg, interpretál egy nagyobb témát: nevéhez több nagyszabású, korszakos jelentőségű kiállítás (társ)rendezése fűződik múzeumában, mint a Pannonia Regia (1994), az MS-mester (1997), a Történelem – Kép (2000), a Jankovich Miklós gyűjteményei (2002), valamint a „Mátyás király öröksége”, a 2008-as késő reneszánsz kiállítás.

A disszertáció két nagyobb részre, a magyarországi reneszánsz művészet történetére és a rövidebb másodikra tagolódik, az utóbbi a korszak kutatásának történetét vázolja fel a szerző szemszögéből.

Az első részen belül négy fejezetet találunk, az első rövid, bevezető szakasz Vitéz Jánossal, Janus Pannoniusszal és körükkel foglalkozik, a második Mátyás uralkodásával, a harmadik a Jagelló-korral, a negyedik pedig a késő reneszánsz periódusával. A felosztás természetes, visszamegy Balogh Jolán periodizálására, s teljes mértékben követi a szerző már előzőleg említett két összefoglalásának struktúráját. A magyarországi reneszánsz művészet történetének narratívája kis változtatásokkal megegyezik az említett 2009-es Mikó-könyv szövegével, amivel nincs is baj, hiszen nagydoktori disszertációként egy megjelent könyvet is be lehet adni, jelöltünk az akkor alig jegyzetelt szöveget hatalmas jegyzetapparátussal bővítette ki, amely jól jelzi, mekkora háttértudásra épül a szintézis. Az értekezés rövidebb második része viszont megegyezik a Mikó által szerkesztett *Mátyás király öröksége* c. MNG-kiállítás második kötetének szerzőnk által írt nagyszabású zárófejezetével, disszertációnk mindössze

egy 15. fejezettel egészítette ki, amely a reneszánsz év tudományos hozadékait taglalja. A jegyzetanyag változatlan maradt, néhány helyen kisebb kiegészítéseket vehetünk észre, többek közt a 2011-ben megjelent Tatti-konferenciakötetre hivatkozva. E tanulmány átvételével ugyancsak nincs bajunk, hiszen ez is szerzőnk korábbi műve, kiegészítve. A disszertáció bevezetésében a 14. jegyzetben szerepel egy mentegetőzés amiatt, hogy a dolgozat nincs illusztrálva, ám ezzel sincs probléma: a 2008-as MNG-katalógus és a 2009-es Corvina-könyv is bőségesen el volt látva szép színes fotókkal.

A disszertációt végül hatalmas és aktualizált, friss bibliográfia zárja, amely már terjedelme miatt sem jelenhetett meg a korábbi publikált összefoglalásokban.

Érdekes és szokatlan a szerző döntése, hogy a hazai reneszánsz művészet történetét követi, s nem megelőzi a tudománytörténeti második rész. Mintha a narratíva támasztaná alá a tudománytörténeti fejtegetéseket? Mindenesetre a szerző látható élvezettel elemzi (és kritizálja) az elődök munkáját.

*

A fentiek előrebocsátásával szeretném itt leszögezni, hogy rendkívül jelentős írással, szintézissel állunk szemben, amely lényegesen átrajzolja a magyar reneszánszról alkotott összképet. Ezek után szeretnék a dolgozattal részletesen foglalkozni, leszögezve azonban azt, hogy megjegyzéseim, korrekcióim nem érintik a disszertáció lényegét s pozitívumait.

A bevezetés egy kevésbé ismert és nagyon találó történettel indul: Aby Warburg élete utolsó évében tett római utazása kapcsán a Biblioteca Apostolica Vaticana kéziratárában többek közt Mátyás egy kódexéről is beszámolt. Mikó ezután arról a jól ismert tényről elmélkedik, hogy míg az itáliai reneszánsz részét képező Mátyás kori *all' antica* művészet általában bekerül legalábbis a közép-európai művészettörténeti összefoglalásokba, addig a magyarországi késő reneszánsz nyugat-európai perspektívából elsikkad s elfelejtődik. Ennek nyilván oka a magyarországi késő reneszánsz alacsonyabb művészi színvonala, s az, hogy a középkori Magyarország maradékaként a két országrész mind a Habsburg-birodalom, mind az Oszmán Birodalom perifériájára szorult. Oka lehet azonban az is, hogy ezen területek 1920 után emlékeikkel együtt az „utódállamok” területére kerültek, s így több új narratíva részeivé váltak. A szomszédos országok széttöredezett történeteinek újra összekapcsolódása vonatkozásában az utóbbi években vannak pozitív jelenségek is, amelyről később még szót ejtek.

A bevezetésben a 6. lapon szereplő közkeletű tévedést szeretnék itt kiigazítani, ami mélyen gyökerezik a magyar művészettörténet-írásban. Mivel Horvátország a Magyar Szent Korona országainak részét alkotta, az itt épült legkorábbi barokk templom a legkorábbinak számít Magyarországon: a zágrábi jezsuitáknak készült Szt. Katalin templom 1620-32 között épült, tehát megelőzi a magyar szakirodalomban rendre legelsőként említett nagyszombati jezsuita templomot (1629-1637). (Lazar Trifunović, *Kunstdenkmäler in Jugoslawien*, Leipzig, 1981, pp. 394-395; Farbaký, Péter: *Architecture of the Counter-Reformation in Hungary*, in *L'architecture religieuse européenne au temps des Réformes*, eds. Monique Chatenet et Claude Mignot, Paris 2009, p. 175.)

Az aprólékos, a disszertáció menetét szorosan követő megjegyzések helyett most egy olyan bírálati rendszert választanék, hogy az egyes alfejezeteknél áttekintem, mi újat hoztak Mikó kutatásai, illetve az új szintézis miben új, és milyen előzményekre támaszkodik.

Az első rész Vitézzel, Janusszal és körükkel foglalkozik. Az irodalomtörténet újabb eredményei révén Vitéz jelentőségét, szerepét a magyarországi humanizmus elindításában döntőnek tarthatjuk, személye Mátyás mellé nőtt hatásában (nem tudjuk, miért írja a szerző,

hogy ő a Hunyadi-család tagja volt, ez csak abban az értelemben igaz, hogy familiárisa volt). Mikó megállapítja, hogy „A művészettörténet-írásnak arra a kérdésére, hogy a korszerű, humanista műveltség megjelent-e Vitéznek és körének a műpártolásában, a válasz egyelőre nemleges.” Állítása, hogy Vitéz mecénássága nem lépte át a gótika határait, csak építkezéseire érvényes, néhány kódex ugyanakkor már reneszánsz produktum, mint szerzőnk is írja (p. 12.). Vitéz műpártolói profilja tehát kettős: mind a gótika, mind a reneszánsz megjelenik benne. A Zsigmond-kori italianizálás tárgyában Prajda Katalin ért el új eredményeket firenzei levéltári kutatásaival Manetto Ammanatiniról (*The Florentine Scolari Family at the Court of Sigismund of Luxemburg in Buda*, „*Journal of Early Modern History*”, 14, 2010, pp. 513-533; *Manetto di Jacopo Ammanatini, Ozorai Pipó építész és a firenzei asztalosasság*, in *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, szerk.: Terei György, Kovács Gyöngyi, Domokos György, Miklós Zsuzsa, Mordovin Maxim, Budapest 2011, pp. 201-206. az utóbbit a disszertáció írója nem ismerhette.) Jékely Zsombor Masolinóval kapcsolatos recens eredményei még nem jelentek meg. A Janus-Galeotto Marzio kettős Mantegna-portréval kapcsolatban ne felejtsük el Feuerné Tóth Rózsa tanulmányáról (*Ars et ingenium, Korareneszánsz művészetelmélet Janus Pannonius költészetében*, *Ars Hungarica*, 1974), amely véleményem szerint paradigmaváltást jelent írásai terén, s tudománytörténeti jelentőségű. Mikó joggal emeli ki Vetési Albert és Handó György szerepét is. A veszprémi reneszánszról szerzőnknek is megjelent fontos tanulmánya (in *Veszprém reneszánsza* 2008, 79-86.) A témában sok újat hoztak Ritoókné Szalay Ágnes és Pajorin Klára kutatásai, valamint az Országos Széchényi Könyvtár 2008-as kiállításának katalógusa. (*Csillag a holló árnyékában*, szerk.: Földesi Ferenc).

Az első rész második fejezete a Mátyás-kor antikizáló művészetét tekinti át, először is a királyi udvarban készült portrékat, találóan kezdve Cesare Valentini ferrarai követ leírásával, amely két onnan hozott képmás fogadtatását írja le Pozsonyban, a királyi pár előtt. Mátyás ikonográfiáját Balogh Jolán alkotta meg 1940-ben, a Mátyás-émlékkönyvben. Mikó jelentős kontribúciója volt az *Ars Hungaricában* 1991-ben megjelent tanulmánya: „Divinus Hercules és Attila secundus” a Mátyás-ikonográfia két aspektusáról (újabb változata olaszul 2004-ben jelent meg.) A fejezetben szerzőnk a Mátyás-ábrázolásokra vonatkozó ismereteket foglalja össze. Kiegészítésképpen megemlítem, hogy az érmeikkel kapcsolatban Marosi Ernő is írt egy érdekes tanulmányt. (*Az érem vonzereje. Megjegyzések a humanista reprezentáció hagyományához Magyarországon*, Soproni Szemle, LXII, 2008, pp. 238-249.) Az utóbbi időben Giovanni Dalmatának attribúált kettős portrénál Johannes Röhl és Varga Livia (az értekezés más helyén szereplő) írásait meg lehetett volna még említeni itt az 59. jegyzetben is. Corvin János nagyszerű müncheni portréjának attribúciója még nem megoldott, Boskovits Miklós a Pacher-körben vélte megtalálni alkotóját.

A második fejezet „Az itáliai humanisták és a művészet” címet viseli. A hazai humanizmus és a kora reneszánsz művészet kölcsönhatását Feuerné Tóth Rózsa vizsgálta alaposan 1982-ben befejezett disszertációjában (megjelent: 1987-ben magyarul, 1990-ben angolul), legfontosabb eredménye Francesco Bandini jelentőségének felfedezése volt a magyar kutatás számára – Paul Oskar Kristeller nyomán –, s ő foglalkozott először nálunk azzal a filológiai problémával, hogy Bonfini milyen, Vitruvius, illetve az ifjabb Plinius műveiből vett építészeti szakkifejezéseket alkalmazott épületleírásainál. A talán kissé optimista értelmezéseit Mikó 1989-ben és 1994-ben írt tanulmányaiban vette górcső alá, joggal rámutatva arra, hogy Bonfini szövegei nem reális leírások, hanem a szöveget díszítő antikizáló frázisok. A Filarete-kódex illusztrációival, díszítésével jelenleg legalaposabban Suzy Marcon foglalkozik (Velence, Biblioteca Nazionale Marciana), ld. leginkább a *Nel segno del corvo* című, a 2002-ben rendezett modenai kiállítás katalógusába írt tételét. Mikó

Árpád írt a Philostratus-kódexről és nevéhez fűződik az Augustinus Olomucensis–féle Alberti-kódex címerének azonosítása. Kisebbségi korrekció: Aragóniai János, esztergomi kormányzó majd érsek Beatrixnak nem öccse, hanem bátyja volt, hiszen egy évvel korábban, 1456-ban született közös édesanyjuktól, Isabella di Chiaromontétól. Felice Felicianóval és a római feliratok gyűjtőivel Ritoókné foglalkozott az utóbbi időben, a hazai reneszánsz épületek felirataival pedig Lövei Pál („Virtus, es, Marmor, scripta”. Red Marble and Bronze Letters, AHA 2001, pp. 39-55.) és szerzőnk. (Mikó: Stílus és felirat, MÉ, 2005, pp. 205-244.)

A 3. alfejezet viszonylag részletesen foglalkozik a budai és visegrádi rezidenciákkal és szobordíszükkel. A budai királyi palotával kapcsolatban megjegyezném, hogy szöveges források még ma is előkerülnek: a disszertáció elkészülte óta Végh András – Balogh Jolán után – egy új, nagyértékű szöveges forrást fedezett fel: Michel von Saurau 1567-ben született leírását, amely segíti a már ismert leírások konkretizálását, és jobban kézzelfoghatóvá teszi a palota egykori építészeti kialakítását és topográfiáját. (*A budai királyi palota Michael von Saurau útleírásában (1567)*, in *Várak nyomában*, op. cit, Budapest 2011, pp. 297- 306.) Szerzőnk a budai kazettás famennyezetekkel kapcsolatban (Mikó Árpád-Szentkirályi Miklós: Az ádámosi unitárius templom festett famennyezete (1526) és a famennyezet rekonstrukciója (1985), MÉ 1987, pp. 86-118.) ezek hatását mutatta ki a Kutná hora-i kastély famennyezetén! Mikó nagy találat volt a budai Herkules-szobor feliratának felfedezése (Mikó Árpád: Magnus Gruber, in *Détshy- emlékkönyv*), de ő figyelt fel arra is, hogy a Pallas-kútnak Mitrowitz szerint német nyelvű felirata volt! (p. 29.)

A bibliográfiához még hozzá tenném Vayer budai szobrokkal foglalkozó tanulmányát (*Die Statuen antiker Götter im Hofe des Corvinuspalastes in Buda*, in *Orient und Okcident*, Franz-Festschrift, Graz, 1986, pp. 399-409.) ill. Valéry Rees Herkules-cikkét. (*Transformation and Self-fashioning: Matthias Corvinus and the Myth of Hercules*. *Annual of Medieval Studies at CEU* 2005, pp. 167-186.) A Mediciek kultúrpolitikájával, a művészek importjával kapcsolatban nemcsak Cosimót, de Lorenzót is meg lehet említeni (p. 30), a 129. jegyzetben a Desiderio da Settignano katalógus egyik szerkesztője nem Beatrice Pasola Strozzi, hanem Beatrice Paolozzi Strozzi, a Bargello igazgatónője. (akit a magyar kollégák is jól ismernek: a 2007-es Tatti-konferencia szobrászati szekcióját elnökölte, egyébként Filippo Strozzi egyenesági leszármazottja). Jobb lenne részletesebben megismerni, és megérteni, mit ért disszerensünk azon a mondaton, hogy „a budai szituáció erősen emlékeztet - ...- a nápolyira”. (p. 32.)

Visegráddal kapcsolatban joggal mutat rá szerzőnk a címertorony zárterkélye címersorozatának jelentőségére, azzal a mondattal kapcsolatban, hogy Beatrix feleségül vételével Mátyás „végleg elfoglalni látszott legitim helyét az európai uralkodók között” (p. 32.) csak annyit jegyeznek meg, hogy viszont Beatrix apja, Ferrante/Ferdinánd nápolyi király is balkézzel való fia volt I. Alfonznak. A címerfal elhelyezése a kor és magyar és európai alkotásai közt mesteri. Mikó (és Buzás) fontos eredménye volt egy puttószobor töredékében a Múzsák kútja Cupido-figurájának azonosítása (*Pannonia Regia* kat. VII-6. kat. sz.) E katalógustételben szögez le, hogy a Herkules-kút és a Visegrádi Madonna nem lehet ugyanannak a mesternek az alkotása. Innen már egyenes út vezet majd Dalmata és Gregorio di Lorenzo kezének elkülönítésére. Mikó a disszertációban sem mondja ki, de utal rá, hogy a Cupidot a gyermek Herkules-figura szobrásza faragta, azaz mai tudásunk szerint Giovanni Dalmata.

A negyedik alfejezet Beatrix műpártolói szerepét hangsúlyozza, amely korábban háttérbe szorult. Pajorin Klára (Klára Pajorin, *Aragóniai Beatrix szerepe Mátyás király irodalmi mecénatúrájában*, ItK, 2011, pp. 158-167.) és Mikó Árpád érdeme, hogy szerepe újra előtérbe került. (ld. tanulmányait a 2008-as BTM-es Mátyás-katalógusban és a Tatti-

kötetben.) Mára teljesen elfogadott az az itt is leírt nézet, hogy Mátyás emblémái Beatrixéi hatására születtek. (Apró megjegyzés: Bandini a dei Baroncelli családból és nem a da Baroncelli családból származik, p. 39., ld. pl. Fubini publikációi; Dizionario Biografico degli italiani).

Az ötödik alfejezet az udvari művészekkel foglalkozik. Johannes Röhl, a Dalmata-életmű monográfusa szerzőként több hazai publikációban is felbukkan, a Márványmadonnák mestere Bode-féle szükségnév felváltása Gregorio di Lorenzóval több olasz kutató érdeme (Francesco Caglioti, Linda Pisani, Alfredo Bellandi). Az utóbbi évek nagy szenzációja, Dalmatának a velencei Scuola di San Marcóba készült, elveszettnek hitt szoborcsoportjának megtalálása ugyancsak Caglioti nevéhez fűződik, erről 2010-ben adott elő a spliti Dalmata-konferencián.

A hatodik fejezet a Corvina-könyvtárral foglalkozik, amely Mikó egyik legfontosabb területe: jelentős íráskorok egész sora került ki keze alól, a Philostratus- és az olümpti Alberti-kódexről írt publikációit már említettük, fontosak a könyvtár historiográfiájáról írt tanulmányai is. (pl. A corvinák és a magyar Akadémia, MÉ 2007, és párizsi előadása: Un sovrano umanista e la cultura classica fra antichità e modernità, in *Matthias Corvin*, szerk. Jean-François Maillard, István Monok, Donatella Nebbiai, Bp., 2009, pp. 275-285.). Mikó tagja annak a kutatócsoporthoz is, amely Monok István kiterjedt kapcsolatainak köszönhetően a külföldi, így pl. a wolfenbütteli corvinákat dolgozza fel (eredménye: Mikó és Zsupán Edina egy-egy jelentős tanulmánya a Beatrix-psalteriumról, MÉ 2010, pp. 233-260, 261-273.), illetve a müncheni Staatsbibliothek nyolc Mátyás gyűjteményéből származó kéziratáról szóló kötete (szerk.: Claudia Fabian-Zsupán Edina, benne Ulrike Bauer-Eberhardt tanulmányával is.) A disszertációban Mikó felsorolja a firenzei miniátorokat, Francesco Rossellit, a kronológia miatt előbb kellene említeni Attavanténél, a Gherardo és Monte di Giovanni testvérpárnál, vagy Boccardinónál. (Rosselliről Pócs Dániel írt a 2008-as BTM-katalógusban, a Gherardo és Monte testvérpárról ugyanő a Didymus-corvináról írt fontos publikációiban. (Holy Spirit in the Library, AHA, 1999/2000, pp. 63-212; illetve legújabban – amit nem hiányolhatunk, hiszen nemrég jelent meg - új könyvében: *A Didymus-corvina*, Bp., 2012, pp. 19-45.) Feltehetően terjedelmi okokból nem esik szó a nápolyi vagy ferrarai miniálású kódexekről. A Corvina-kutatás recens jeles alakjai közt említsük még meg Wehli Tünde, Pócs Dániel, Angela Dillon Bussi nevét is, az utóbbi a Mátyásnak Firenzében készíteni kezdett, utóbb a Medici-könyvtárba került kódexek felfedezője.

A Cassianus-csoport lombard jellegű kódexeinek a Kálmáncsehi-breviáriumból szignált Francesco da Castellóval való összefüggésének problematikája a legnagyobb diszcrepanciát mutatja a magyar és a nemzetközi kutatás között. A párhuzamos történetekben Wehli Tünde próbált rendet vágni a 2002-ben Milánóban rendezett konferencián (Influssi lombardi nella miniatura della corte di Mattia Corvino, *Arte Lombarda* 2003/3, pp. 81-86.) A Castello-i életmű kutatásának legújabb nemzetközi eredményeit legutóbb Jonathan J. G. Alexander foglalta össze a 2007-es Tatti-konferencián, amely szerint a Cassianus-mester azonosítható Francesco da Castellóval. Ez az álláspont eltér a magyar kutatók óvatosabb, a két személy azonosságát tagadó, statikusabb véleményétől.

A II. fejezet utolsó fejezete a Mátyás-kori reneszánsz művészet udvaron kívüli részével foglalkozik: főpapok és arisztokraták mecénásságával. Mikó igen sokat foglalkozott e személyekkel és produkcióikkal: Kálmáncsehitől Thuz Osvátig, Filipeczig (gondoljunk csak Mikónak a zágrábi kincstári katalógus recenziójára, ahol felfedezi a zágrábi egyházmegye reneszánsz kincseit a magyar szakirodalom számára!, MÉ 1984, pp. 189-195.), A Nagylucsei-psalterium eredeti corvinaszerű kötésének közelmúltbéli felfedezése nagy szenzáció volt! Az ezt publikáló Mikó Árpád véleménye fontos e kérdésben: eszerint a corvina-kötések mestere dolgozhatott a királyi udvar más fontos tisztségviselőinek is. (Nagylucsei Orbán Psalteriuma,

in *Három kódex*, Bp., 2000, pp. 121-139). Báthori Miklóssal is foglalkozott szerzőnk (ld. a Báthory Miklós váci püspök (1474-1506) emlékezete, szerk.: Horváth Alice, Vác, 2007.). Építkezéseire, síremlékére az utóbbi években irányult a figyelem (Koppány Tibor és Ritoókné Szalay Ágnes). Mikó fedezett föl a váci székesegyházba másodlagosan áthelyezett reneszánsz szentélykorláton egy Mátyás-emblémát, a hordót, amelynek messzire vezető következményei vannak: a teljesen hasonló budai márga baluszterelemek Mátyás-korára való datálását erősíti meg! (Dolium, MÉ, 1992, pp. 62-66.) Az utóbbi évek egyik legszebb régészeti lelete, egy dombormű-töredék Kővári Klára váci ásatásán került elő, Mérai Dóra publikálta a MNG 2008-as katalógusában, majd Louis Waldman fűzte tovább a szálát: szerinte az Amazonok csatájának töredéke, és Gregorio di Lorenzónak attribuíalta a Tatti-kötet előszavában, valamint a 2007-es firenzei Desiderio di Settignano- konferencia aktáiban.

A III. fejezet a Jagelló-kor művészetét tárgyalja. Ha megvizsgáljuk arányát a disszertáción belül, a Mátyás-korra 54, a Jagelló-korra 75 oldal jut, Balogh Jolánnál 12:11 nyomtatott oldallal enyhén a Mátyás-periódus vezet. A számok is jelzik, hogy az utóbbi évtizedekben a Jagelló-kor jelentősége megnövekedett. A történettudománynak II. Ulászlóról alkotott véleménye is fokozatosan javult, Magyarország a Jagelló- és a Habsburg-ház érdekkörébe került, Mátyásnak nem sikerült a dinasztiaalapítás. A tehetetlen, tutyimutyi Dobzse László képe árnyaltabb lett. A régészeti, művészettörténeti, műemléki, könyvtörténeti stb. kutatásoknak, és a nagy kiállításoknak (*Pannonia Regia*, MNG, 1994; *Habsburg Mária*, BTM, 2005; *Mátyás öröksége*, MNG, 2008) köszönhetően számottevően megnőtt a Jagelló-korban keletkezett és megismert reneszánsz stílusú műalkotások száma, a késő gótika virágzásával párhuzamos terjed az országban az antikizáló stílus, ahogy jelöltünk találóan fogalmaz: kialakul az *all'antica* köznyelv. Az építészettel kapcsolatban Horler Miklós nevét is említjük meg, aki sokat tett az Ulászló-kori építészet újraértékeléséért, gondoljunk csak arra, hogy az ő javaslata nyomán ma már általánosan elfogadott a nyéki villák Ulászlónak tulajdonítása (Balogh Jolán ezt is Mátyáshoz kapcsolta), a simontornyai – sajnos kiadatlan – disszertációja szintézis jellegű, s a Bakócz-kápolnáról monográfiát írt.

Mikó Árpád igen sokat publikált a Jagelló-korszakról. A kiindulópont Ulászlónak a Mátyás-örökséghez való viszonya, amelyre az uralkodó mindenképp reflektálni akart (pl. a könyvtár horoszkópja), ám a kódexek címereinek átfestésén kívül alig történt valami a könyvtár gyarapítására, a kötetek egyre inkább fogytak. A Firenzében ott felejtődött, befejezetlen kódexek is sok év után jutottak eszébe. Pedig a Mátyás-féle aranykorra visszavágyó humanistában ekkor sem volt hiány, az udvar a cseh kancellária miatt közép-európaibb lett. Az uralkodói szerepre törő Beatrix, ahogy lassan ráébredt, hogy rútul rászedték (Ulászló és Bakócz az ál-házassági szertartással), kénytelen volt unokaöccséhez, Ippolito d'Estéhez költözni Esztergomba (Bakócz 1497-től meghúzódott a régi érseki palotában, amely épületről egykor Zolnay László írt: Esztergomi érsekek palotái a középkorban, Művtört. tanulmányok, Bp., 1961, pp. 201-228.), s Mikó joggal hangsúlyozza, hogy az itáliaiak átmentek Esztergomba, s a Beatrix-udvar a Mátyás-udvar folytatása lett. Mikó szakdolgozata témájául is az esztergomi kora reneszánszot választotta, 1988-ban az *Ars Hungaricában* az esztergomi kőfaragványokról értekezett. (Mikó 1988). Az utóbbi időben figyeltek fel Giovanni d'Aragona, a korábbi esztergomi érsek szerepére is Mátyás mecénásságában, elsősorban a könyvgyűjtés terén. (Haffner) Mikó korai publikációja Janus, Garázda Péter és Megyericsi János síremlékéről szól (AH 1983), írt összefoglaló tanulmányt a síremlékekről, (AH 1986), címereslevelekről (AH 1995, *Habsburg Mária* kiáll. kat.), Budai Udalik kelyhéről (*Ars decorativa* 1993, pp. 137-140.), Tolnai Máté főapát pannonthalmi tevékenységéről (*Mons Sacer* kiáll. kat., Pannonthalma 1996, I, pp. 572-575), és a zágrábi egyházmegye liturgikus nyomtatványairól. Mikó ír a budai reneszánsz morva-cseh-lengyelországi kisugárzásáról (3. A reneszánsz stílus változatai), majd a 4. fejezetben az

egyházi központokat tekinti át: a főpapok és a káptalanok humanista tanultsága miatt itt koncentrálódtak az új stílust iniciáló erők. Esztergomban Bakócz Tamás a legnagyobb magyarországi mecénássá nőtte ki magát, Mikó részletesen tárgyalja a Bakócz-kápolnát, bíborosi pecsétjét, stb., míg Szatmári György itteni éveiről kissé kevés szó esik. Mikó fontos publikációja volt Várdai Pál érsek hagyatéki leltárát és az esztergomi egyház kincseinek sorsát ismertető tanulmánya (AH 1994). A veszprémi kora reneszánsz az utóbbi években „reneszánszát” éli, ez történészeknek, irodalom-történészeknek és művészettörténészeknek egyként köszönhető. (pl. Veszprém reneszánsza, szerk.: Kilián László-Rainer Pál, Veszprém, 2008). Töredékessége miatt az anyag nehezen értelmezhető.

Mikó kedvenc „vadászterülete” régóta Zágráb, amely megúsza a török hódítást, és sokkal jobban túlélte a viharos évszázadokat, így pl. székesegyháza kincstára is felbecsülhetetlen értékeket rejt. Szegedi Lukács püspök széleskörű mecénási tevékenységével Mikó külön nagy (angol nyelvű) tanulmányban foglalkozott (Marosi-Festschrift 2010). Töredékesen fennmaradt síremlékét régen Giovanni Dalmatának, majd Anđela Horvatot követve Johannes Fiorentinusnak attribuíálták, az utóbbit éppen Mikó vette át a magyar szakirodalomba. A *Breviarium Zagrabienense*-ről ugyancsak szerzőnk írt (A szentképek árulása. AH 1997, pp. 133-144.). Mikó nagyon pontosan körvonalazza meg más zágrábi klerikusok művészeti pártoló tevékenységét is, pl. Marocsai Balázsét és Gerzenczei Lászlóét is. (p. 97.)

Váráddal kapcsolatos az 1989-ben megjelent *Várad i kőtüredékei* c. kötet, (szerk: Kerny Terézia), ahol Mikó a reneszánsz részt írta, egyik legfontosabb megfigyelése a középkori palota maradványaként itt talált kőkereszt (keresztosztós) ablakok és a budaiak azonos formája, kivitele volt.

Gyulafehérvár kanonokjaival (pl. Megyericsi Jánossal) részletesen is foglalkozik Mikó. A székesegyház a legutóbbi időkben folyt ásatás és az épületkutatás miatt az érdeklődés homlokterében áll. Halmos Balázs doktori értekezése, a Lázói-kápolna monográfiája új kutatási eredményeket hozott, Pattantyús Manga a Várdai-kápolnával foglalkozott, a BTM a régészeti vendégkiállítás mellett 2010 őszén rendezett a székesegyházról és a püspöki/érseki palotáról kiállítást, legutóbb pedig Sarkadi Márton (*Tanulmányok a gyulafehérvári székesegyház és püspöki palota történetéről*, Bp. 2010) és Papp Szilárd kötetei (*A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*, Bp., 2012.) jelentek meg a székesegyházról, tehát új eredményekben nem szenvedünk hiányt.

A Jagelló-kori könyvfestészet Mikó kedvenc témái közé tartozik, az 5. fejezet ennek megfelelően részletesen van megírva, az időszak a liturgikus díszkódexek utolsó aranykora. Mikó említi az 1490 után keletkezett *Historica Turcica*-t, amit egyébként Ulrike Bauer-Eberhardt Francesco da Castello életművéhez kapcsolt. Szerzőnk áttekinti a Cassianus-műhely közép-európai hatását is (loulai Graduál, znojmoi *Liber municipalis* (pp. 105-106.)) Itt kapcsolódik a történet a hazai zenetörténeti, valamint a cseh és szlovák művészettörténeti kutatásokhoz is. Mikó kitér a főmű, sokat vitatott Bakócz-graduáléra is. Mikó, aki Molnár Antallal (2003) közölte a várad i székesegyház kincstárának inventáriumát, fel tudja sorolni az itt regisztrált egykori kódexeket is. (Mikó-Molnár 2003).

Mikó szisztematikusan kutatja és hozza napfényre a középkori székesegyházak eltűnt kincstárainak leltárát, erőfeszítéseit nem lehet eléggé becsülni, legutóbbi áttekintései erről egy 2004-es londoni kiállítási katalógusban (*Liturgical Objects in the Cathedrals of Early Modern Hungary*, in *A Celebration of Hungarian Gold and Silver*, szerk. Erika Kiss, London, 2004, pp. 12-19.) és egy 2008-ban rendezett konferencia kötetében jelent meg. (A késő középkori székesegyházak liturgikus felszerelésének sorsa a kora újkor i Magyarországon, in *Identitás és kultúra*, szerk.: Ács Pál, Székely Júlia, Bp., 2012, pp. 201-210.)

A 6. fejezet a Jagelló-kori építészettel és kőfaragással foglalkozik, amiről az utóbbi évtizedek régészeti kutatásai sok újat tártak fel. Báthori Miklós Vác környéki, és Váradi Péter bácsi építkezéseit Koppány Tibor, illetve Horváth Alice dolgozta fel. Nagy jelentőségű leletegyüttes Raguzai István, Ulászló borbélyának háza, amelyet Végh András tárt fel és közölt. (p. 119.) Szerzőnk legfontosabb publikációja e téren az összefoglaló jellegű Rész és egész, A magyarországi reneszánsz kőfaragóműhelyek és kutatásuk, in Koppány-Festschrift, Bp., 1998, pp. 207-225.) A Báthory-Madonnáról úgyszintén szerzőnk publikált egy kiváló, sok új megfigyeléssel teli tanulmányt magyar (MÉ 1998, pp. 167-175) és olasz nyelven (AHA 2006, pp. 93-102.).

A Johannes Fiorentinus-problémával már régóta viaskodik a magyar művészettörténetírás, ám nem kellene ennyire kínlódnia az azonos szignatúrák egy mesterhez vagy műhelyhez kapcsolásával, a János a leggyakoribb firenzei keresztnév, tehát nyugodtan lehetett belőle két Magyarországon dolgozó firenzei mester is. A pécsi Szatmári-építkezésekkel kapcsolatos részt nagyon szűkszavúnak érzem, az épületekről nem, csak faragványaikról esik érintőlegesen szó (p. 120.), holott szerzőnk elismeri, hogy Bakócz mellett a Jagelló-kor legfontosabb hazai mecénása.

A 7. fejezet a szentségtartókkal, a tabernákulumokkal foglalkozik. Kis méretük és önállóan beépíthető voltuk miatt szapora műfajként terjedtek szét az országban. Az utóbbi évek nagy felfedezése a nyitrai székesegyház 1497-ben készült szentségháza, ami 2007-ben került elő rokokó burka alól. A pesti belvárosi templom tabernákulumai jól feldolgozottak (Tóth Sándor, Pattantyús Manga), velük csak a pécsi dóm Szatmári-féle szentségháza összemérhető, rajtuk kívül számtalan helyen készült kisebb méretű tabernákulum Tereskétől Nyírbátorig (az előbbinek, bármily furcsa: *Tenplum Domini* a felirata (képét ld. Mikó 2009, p. 65.).

A 8. fejezet „Az északi reneszánsz nyomai” címet viseli. Ez Mikó egyik legfontosabb tétele: ő az, aki megfogalmazta és elválasztotta az itáliai típusú *all'antica* stílustól a többszörös szűrőn érkezett, az Alpoktól északra kialakult északi reneszánsz hatását, a bártfai városházáról írt két tanulmányában (az egyik magyar nyelvű: MÉ 2004, illetve szlovák nyelven: Na prahu renesancie, in *Gotika*, szerk.: Dušan Buran, Bratislava, 2003, pp. 561-571.) A félreolvasásból született Alexius mester süllyesztőbe került, Mikó finom elemzéssel a feliratok és az ornamentika alapján határozza meg a stílustendencia jellemzőit, ami a késő gótika és az északi reneszánsz itáliaiának („welsh”) szánt különös keveréke, Szerzőnk a Szepességben és a Dunántúlon is megtalálja e tendencia nyomait. (p. 128.) A plasztikában ugyancsak az északi reneszánsz (Dürer) hatását ismerte fel és mutatta ki már Török Gyöngyi egy nyitrai „Krisztus búcsúja anyjától”-reliefben. (Abschied Christi von seiner Mutter – Ein Relief aus Neutra, AHA, 1978, pp. 219-232.)

A 9. fejezet a síremlékeket tárgyalja, ami Mikó régi témája, a 10. fejezet pedig II. Lajos és Habsburg Mária udvaraival foglalkozik. Az utóbbi idők eredményei közt a BTM 2005-ös Habsburg Mária kiállítását, katalógusát és konferenciakötetét említhetjük, amely Réthelyi Orsolya szervezőkészségét dicséri. Giulio Clovio (Juliye Clović) életművét a tavalyi zágrábi kiállítás emelte újra piedesztálra, mint a címe szerint a reneszánsz legnagyobb (igazából elkésett) miniatúrafestőjét, három toszkán festőről pedig újból Waldman publikált a Tatti-kötetben. A 6. fejezetben már ismertette szerzőnk Raguzai István budai házát (p. 119.), aki 1518-ban már néhai, nincs életben, tehát e II. Lajossal és udvarával foglalkozó fejezet végére alighanem tévedésből került be újra. (p. 134.) A Jagelló-kort záró 11. fejezet a Mohács utáni korszakkal, az 1526-41 közötti másfél évtizeddel foglalkozik. Mária pozsonyi tartózkodására az utóbbi években figyelt fel a történettudomány is, a Szapolyai-udvarról korábban Barta Gábor (1987), építkezéseiről újabban Feld István is írt. Heltai Gáspárról is itt esik szó, a budai Scholával kapcsolatban említsük meg Feuerné Tóth Rózsa alapvető

tanulmányát is. Szapolyai a budai vár erődítésrendszerének korszerűsítését és a szamosújvári vár tervezését végeztette Domenico da Bolognával, az utóbbiról legújabbán P. Kovács Klára publikált kiváló tanulmányokat. A korszak címerleveleinek Mikó a legjobb ismerője, amikről színes, érdekes, klasszikus műveltségét csillogtató tanulmányt is írt (Szirének, szatírok, kentaurok, *Ars Hungarica* 1995, pp. 253-258.). Nagy jelentőségű Ritoókné Szalay Ágnes felfedezése (*Történelem-Kép* 2000), miszerint Hunyadi János tumbáját a gyulafehérvári székesegyházban I. János király elrendelésére Statileo János erdélyi püspök állíttatta 1533-ban. Ezzel megdőlték a korábbi 1460-as évekre szóló datálások (pl. Balogh Jolán), s idézem szerzőnk e felfedezésre épülő fontos megállapítását: „Ma már tudjuk, hogy provinciális minőségük nem azt jelzi, honnét indult, hanem azt, hova jutott az 1530-as évekre a művészet Magyarországon.” Végül a nagyvázsonyi kerubfejes domborműtöredékről esik szó, ami kiemelkedő színvonalú plasztika, s mintha szerzőnk is arra hajlana, hogy ez is Gregorio di Lorenzo életművébe tartozik. (Caglioti ezt nem tartotta Gregorio alkotásának, ld. a BTM Mátyás-kiállításának katalógusa, Bp., 2008, pp. 133-137. műveinek általa összeállított listája nem tartalmazza.)

A disszertáció IV. fejezete a késő reneszánsz művészettel foglalkozik. E korszak hihetetlenül bonyolult, összetett művészeti tendenciák hordozója, kevésbé feltárt. Az eddigi eredményekben Mikónak kiemelkedő része van, nagyon sok alapkutatás fűződik nevéhez. A 2008-as Mikó által főrendezett MNG-kiállítás e téren alapvető, s új utakat jelölt ki a kutatás számára, akárcsak a Zuzana Ludiková féle pozsonyi reneszánsz kiállítás (Renesancia, Bratislava, 2009). A történettudomány e korszakra vonatkozóan fontos előrelépéseket tett (Pálffy Géza, Fazekas István, Molnár Antal, Koltai András stb.), s alapvető Galavics Géza munkása is, aki korai tanulmányában már elkezdte bogozni a késő reneszánsz és a kora barokk átlapolását is. A 2. fejezet „A dicső múlt képe. A Mátyás-hagyomány” az egyik legélvezetesebb fejezete Mikó művének. A Habsburg-udvar magas színvonalú művészeti reprezentációja szinte csak Pozsonyra korlátozódott. A vár építésében Pietro Ferrabosco játszott főszerepet, aki jellegzetes reneszánsz művész volt: festő, szobrász és építész egy személyben. A 4. fejezet a főúri udvarokat és szerepüket veszi sorra. A család építkezéseit korábban Koppány Tibor dolgozta föl. A Nádasdy-udvarral az utóbbi években egy OTKA által támogatott kiváló kutatói team foglalkozott, nagyszabású eredményekkel. Perényi Péter Siklóstól Patakra tette át székhelyét a mohácsi vész után, Détszy Mihály levéltári kutatásai, illetve a Dankó Katalin-Feld István-László Csaba-Szekér György-féle falkutatás újraértékelte Vörös-torony és más várrészek építési idejét. A többi főúri udvar kutatása nagyrészt még előttünk áll. (p. 153.) Nem esik róla szó, de itt kell megemlítenünk Erdődy Tamás mecénásságát, amelyet Bubryák Orsolya nemrég emelt ki a feledés homályából, („In Deo vici”, *Kegyesség és reprezentáció Erdődy Tamás (1558-1624) horvát bán műpártolásában*, *Studia Agriensia* 27, 2008, pp. 261-282). A főpapok közül Oláh Miklós vagy Bornemissza Pál (végrendeletéről ld. Mikó: Bornemissza [Absternius] Pál végrendelete 1577-ből, *MÉ* 1996, pp. 203-221.) számos műtárgya még ma is a korszak fáradt ragyogásáról tanúskodik. Pozsony, az új főváros szellemi élete már sokakat foglalkoztatott, az itteni humanista kört sokan kutatták, Mikó hozzátétele Nicasius Ellebodus síremlékéről írt tanulmánya volt (Ianua mortis, in *Collectanea Tiburtiana*, Szeged, 1990, pp. 419-429.). Rota arképei az udvarba bejáratos magyarokat örökítette meg, Cennerné Wilhelmb Gizella után Galavics Géza a portréműfaj e korszakbeli összképét vázolta föl. (Személyiség és reneszánsz portré, in *Collectanea Tiburtiana*, szeged, 1990, pp. 401-418.) A fejezetben néhány ecsetvonással felrajzolt Verancsics Antal és Náprágyi Demeter is e korszak (főpapként, politikusként és mecénásként is) kiemelkedő figurái voltak.

A 6. fejezet a magyar történelem új illusztrált kiadásáról szól. Ferenczffy Lőrincről Holl Béla írt monográfiát, az elmarasztalt történetíró Berger Illést a júniusi MTA BTK TTI

Kosáry-konferenciáján Kees Teszelszky rehabilitálta és illesztette be a II. Mátyás által támogatott protestáns szellemi körbe, amelynek napja leáldozott a Habsburgok stájer ágának trónra lépésével és a radikális ellenreformációval/katolikus reformmal rendkívüli szellemi váltást eredményezett.

A 7. fejezet az emblémákkal foglalkozik, amely rendkívül népszerű téma mostanában, Zsámboky János (Johannes Sambucus) és Lackner Kristóf soproni polgármester e történet fontos alakjai.

A 8. fejezet a vallási felekezetek művészetét tárgyalja, a már említett Magyar Nemzeti Galéria-kiállítás (2008) ezt is szépen tagolva mutatta be, 2009-ben a Kálvin hagyománya kiállítással a reformátusok sok évszázados művelődési és művészeti teljesítményére szerettünk volna fényt deríteni a BTM-ben. Az ekkor állított viszonylag kevés új oltárral kapcsolatban Jozef Medvecký és Galavics munkásságát kell kiemelnünk, az Aggházy-féle homályos stílustörténeti determinációk után Galavics tisztázta a helyzetet. Megszívlelendő Mikó megállapítása, hogy tévedés a protestánsokat képrombolókként értékelni, ezt több konkrét példával is igazolja. (p. 165.) Az ötvösség terén Kiss Erika kutatásait kell kiemelnünk, aki bebizonyította, hogy a három részre szakított országban a művészeti kapcsolatok tovább éltek. Evelin Wetter elsősorban az erdélyi szászok ötvösségével foglalkozott, 2011-es monográfiáját a lipcsei GWZO adta ki 2011-ben. (*Objekt, Überlieferung und Narrativ*. Ostfildern, 2011.)

A 9. fejezet „Építészet a Magyar Királyság területén” címen egy rendkívül szerteágazó témára mutat rá. Az állami várépítést a *Hofkriegsrat* szervezte túlnyomórészt itáliai építésszel, az építkezéseken megforduló mesterek a hivatal elszámolásaihoz ugyan követhetők, de nehéz elkülöníteni feladataikat (ld. Domokos és mások publikációit). A váraknál és kastélyoknál a levéltári kutatás mellett éppoly fontos a helyszíni régészeti és falkutatás is. Az *architectura militaris* alapjait a hadiépítészeti traktátusok adták meg, ezek között az itáliaiak éppúgy szerepet játszottak, mint a német és németalföldi hadiépítészeti munkák. (Scamozzi, Theti és Speckle/Specklin személyesen is járt Magyarországon.) A szabályos magyarországi erődített városokról ld. saját írásomat: A reneszánsz ideális város teóriájának hatása Magyarországon, in *In memoriam Hajnóczi Gábor*, szerk.: Armando Nuzzo, W. Somogyi Judit, Piliscsaba, 2008, pp. 61-69.) Détshy Mihály Speciecasáról és Landiról publikált (Adatok Johannes Maria Speciecasa hadiépítész életpályájáról. In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára – Tanulmányok*, szerk. Pamer Nóra. Bp., 1994. 227-234; illetve uő.: Joannes Landi fundator, in *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára – Tanulmányok*, szerk.: Bardoly István és László Csaba. Bp., 1998, pp. 227-234.) Domokos György Ottavio Baldigaráról írt monográfiát, a váradi vár ismeretlen *architectus italicus*-át legújabbán Kovács András határozta meg Giulio Cesare Baldigara személyében (a család trieszti eredetű). A szabályos várkastélyok mellett régóta fontos téma a pártázatos reneszánsz, erdélyi elterjedtségét B. Nagy Margit vetette fel és igazolta. A fejezettel kapcsolatban csak egy megjegyzésünk van, az épületekkel kapcsolatban nemcsak külső kiképzésük, homlokzataik, de az alaprajzi rendszer, a helyiségek térkialakítása, térkapcsolata, funkcionális elrendezésének a kutatása is fontos feladat, ezzel kapcsolatban még sok a jövő tennivalója.

Az erdélyi építészet és épületplasztika kutatása sokkal jobban áll (10. fejezet): Balogh Jolán és B. Nagy Margit után a fonalat Kovács András vette fel, akinek mind a levéltári kutatáshoz, mind a helyszíni megfigyelésekhez nagy tehetsége van, számtalan részletpublikációja mellett 2003-as szintézise: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben* c. könyve jelentősen átrajzolja a fejedelemség épített örökségéről kialakult összképet. (recenziója tőlem: A Tündérkert cserepei, BUKSZ 17. (2005), pp. 141-145.) Az erdélyi területek megtartották művészeti kapcsolataikat a Magyar Királyság, a Habsburg-birodalom és Itália irányában, de új szálak szövődtek a szomszédos Lengyelországgal.

A 11. fejezet a funerális művészetet tekinti át. Galavics korábbi tanulmányai után Mikó Árpádnak, és tudós társainak: Pálffy Gézának, Zuzana Ludikovánek köszönhetően megkezdődött több Magyar királyságbéli fontos templom síremlékeinek feldolgozása (Győr, Pozsony, Nagyszombat, Lőcse, Szepeshely, stb.) Ezt az alapkutatást képviselő munkát nem lehet eléggé értékelni: hatalmas a jelentősége. 2005-ben egy nagy összefoglaló tanulmányt is közzétett a témáról szerzőnk, amely átlép a kora barokk korszakába is. (Késő reneszánsz és kora barokk síremlékek a Magyar királyság területén [1540-1690], in *Idővel paloták...*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Bp., 2005, pp. 625-660.) A disszertáció az erdélyi síremlékek témáját is érinti, e területen is sok még a tennivaló, gondoljunk csak a berethalmi vagy a nagyszombati evangélikus templom számtalan síremlékére. Az almakeréki sírkápolnáról és Apafi György tumbájáról újabban mind Kovács András, mind Mérai Dóra publikált.

A 12. fejezet Mikó kedvenc témájáról a könyvfestészetről szól, amely e korszakban lassan elhalt. Mikó itt is néhány fontos emléket feldolgozott (Listhius János [+1577] kancellár breviáriuma, MÉ 1993, pp. 10-13.) a hozzá kapcsolódó 13. fejezet meg a címeresleveleket tekinti át. A Habsburg-uralkodók által adományozott armálisok immár Bécsben készültek, a magyar kancellárián. Bár itt nem esik róla szó, de itt kell megemlítenünk Bocskai György kalligráfus nevét, aki a kancellárián dolgozott egész életében, európai színvonalú munkásságát Gulyás Borbála most megvédett, kiváló PhD-disszertációja dolgozta föl. A felvidéki, felföldi címeresleveleknél a szlovák kutatás, az erdélyiekénél többek között legújabbán Szálkai Tamás 2009-es könyve bővítette ismereteinket. (*Armales Transylvanorum*. Máriabesnyő-Gödöllő 2009.)

A 14. fejezet az ötvösséget veszi számba, a hazai udvarokban is megjelentek az itáliai, még inkább a német ötvösségi központokból a csúcsdarabok, amelyek ha nincsenek is ma már meg, legalább leltárak vagy éppen festett portrék tanúskodnak róluk. Közgyűjteményeink számos kiváló ötvöstárgyat őriznek.

A legutolsó, 15. fejezet az erdélyi fejedelmek és a művészetek kapcsolatát tárgyalja. E területen Balogh Jolán, B. Nagy Margit és Kovács András kutatásait már említettük, mecénásságukról sok új adat jött elő pl. Horn Ildikó kutatásai révén is. János Zsigmond könyvekhez és a zenéhez is nagyon értett, Báthory István mecénásságát Mikó dolgozta föl doktori értekezésében (Báthory István király és a reneszánsz művészet Erdélyben, [1576-1586], MÉ, 1988, pp. 109-135.), amelyben a jezsuita építkezések éppúgy fontos szerepet játszottak, mint a könyvkötések és a funeráliák: fejedelmi elődei, János Zsigmond és Izabella tumbáit Gyulafehérvárott, a székesegyházban ő állíttatta. Bethlen Gábor műpártolását Rózsa György (Gabriel Bethlen und die Kunst, AHA, 1990-92, pp. 53-62.) és Kovács András (doktori értekezése, Kolozsvár, 1984), I. Rákóczi Györgyét részben Kovács András, részben Détsy Mihály dolgozta fel, az utóbbi fontos tette volt a pataki loggia Lorántffy-korra átdataálása. ("Perényi-loggia" avagy "Lórántffy-loggia"? Építés-Építészettudomány, 1972, pp. 51-93.) (p. 206.) II. Rákóczi György fejedelem meg a radnóti kastélyt építette tovább (Kovács András: *A radnóti várkastély*, Kolozsvár, 1994).

A második rész, mint már említettük, a magyar reneszánsz művészet kutatástörténetével foglalkozik, értően, kritikusan, megszívlelendően. 15 alfejezetre oszlik. Az első fejezetben tisztázza, hogy a reneszánsz műalkotásokkal már a 18. században elkezdtek foglalkozni, ám a korszak egységként való kutatása csak a 19. században fogalmazódott meg. Sokan az 1490 előtti Mátyás-korra és az azutáni korszakra osztották fel a magyar reneszánszt, sőt, egyesek az 1541 után történeteket nem is tekintették e korszak részének. Sajnálatos, hogy a tudománytörténeti összefoglalások között Mikó nem említi (sem a jegyzetekben, sem az irodalomjegyzékben) Klaniczay Tibor 1981-es nagyívű áttekintését a magyar reneszánszkutatásról, holott mindmáig nem avult el, interdiszciplináris személete pedig megfelel a nemzetközi tudományosságban is elfogadott Renaissance Studies-

felfogásnak. (megjelent Klaniczay Tibor: *Pallas magyar ivadéakai*. Bp., 1985, pp. 246-260.) Néhány fontos publikáció ellenére nem készült el a magyar művészettörténet-kutatás történetének feldolgozása, amely az MTA művészettörténeti kézikönyv sorozat befejező kötete lett volna. Az Enigma-folyóiratban nemrég Markója Csilla és Bardoly István szerkesztésében megjelent esszé-archépek sem tölthetik be ezt a szerepet, ugyanakkor úgy érzem, megérett erre az idő.

A 2. fejezet a Corvina-könyvtár historiográfiájával foglalkozik, amely látteletszerűen tükrözi az egész folyamatot. Johann Dominicus Fiorillóval, göttingeni professzor 1812-ben székfoglalójában Mátyás olasz művészeiről és tudósairól beszélt, s ezzel mintegy bevezette a témát a művészettörténet-tudomány berkeibe. Mikó a 2002-es milánói konferencián tartott erről előadást (Megjelent: *Arte Lombarda*, 2003/3, pp. 174-177, magyarul: Sinkó_Festschrift, Bp., 2002, pp. 81-86.) Figyelemre méltó tény, hogy a 19. sz. derekán jelent meg magyar fordításban Burckhardt főműve, mellette Mikó a sokkal kevésbé ismert angol Symonds munkáját is megemlíti. (p. 214.). A magyar művészettörténet-írás ősatyjai, Henszlmann és Ipolyi kezdik a korszakkal való foglalkozást, náluk jelenik meg először a reneszánsz, mint a nemzeti önidentitás alapja. Myskovszky Viktor (4. alfejezet) bártfai tanár rajzai, feljegyzései a felvidéki, felföldi területre vonatkoznak, néha forrásértékűek, ám pontatlanságaikat már a kortársak is felfedezték (Éber László), életművét ma a szlovák művészettörténet-írás és műemlékvédelem is magáénak vallja. Pulszky Ferenc európai horizontját méltatja szerzőnk, de rámutat nagy tévedéseire is. Éber László külön fejezetet kapott (6. alfejezet), a Tanácsköztársaságbeli szerepe miatt félreállított tudós pályája derékba tört, méltatlanul. Személyes emlékeit róla, nagybátyjáról villanásszerűen Passuth László írta meg. (*Kutatóárok*, Bp., 1966, pp. 130, 359-360.)

A két világháború közti két művészettörténész-professzorról, Hekler Antalról és Gerevich Tiborról külön fejezet (7-8. fejezet) szól. Balogh Jolán előtt fejezt hajt Mikó (9. fejezet): a magyar reneszánsz legnagyobb tudósának nevezi. Hatalmas életműve túlszárnyalhatatlan, még akkor is, ha módszerei, sok megállapítása felett eljárt az idő, Mikó nem is kíméli elemzésében. Azóta is az ő hatalmas alakjával küzd minden hazai reneszánsz kutató. A Balogh Jolánra való koncentráció eredménye lehet, hogy egyetlen szó sem esik Vayer Lajosról, akinek pedig nemcsak az itáliai, de a magyarországi reneszánszról is volt mondanivalója. (Pl. Alexandrosz és Corvinus, MÉ, 1975, pp. 25-36.) Mikó szépen ír Meller Péterről, klasszikus műveltségéről, aki 1956-os emigrációja után immár személyesen is a német, olasz, angol és amerikai tudományossággal kötötte össze a magyart. Más szemlélettel közeledett a műalkotásokhoz és hatalmas műveltségének fegyvertárát vetette be, éles szemmel látott meg dolgokat, így például a viseigrádi Herkules-kútról írt tanulmányában a firenzei rövid életű magyar művészettörténeti intézet évkönyvében, 1947., vagy a Verrocchio-kútról tartott előadásában 2000-ben Budapesten, ami nem jelent meg). Sajnos nagyon keveset publikált.

Szó esik a kétkötetes, sok kiadást megért magyarországi művészettörténetről (11. alfejezet), talán még annyi jegyezhető meg, hogy a 15. sz. második felének és 16. század első felének késő gótikája Gerevich László, a kora reneszánsz Balogh Jolán fejezetébe került. A ketté vágott korszak párhuzamos történeteit az új akadémiai kézikönyv 1470-1630 közötti korszaka egybefogta volna, ha elkészült volna. Mikó tárgyalja a Corvina-kutatást és sok eredményét, amely a szocialista korszakban is támogatott kutatási témának számított (12. alfejezet). A 13. fejezet a hagyományos modellről (azaz Balogh Jolánról), és kritikusairól: Détshy Mihályról, Koppány Tiborról, Horler Miklósról, B. Nagy Margitról és Feuerné Tóth Rózsáról szól kritikusan, de reálisan. Az 1982-es schallaburgi kiállítás valóban mérföldkő volt: Balogh Jolán koncepciója öltött testet, ugyanakkor tért nyitott egy új korszaknak is. Azonban annyira idollá vált a kiállítás, amely már akadályozta egy új kép megfogalmazását: ezt jelzi, hogy 2008-as BTM-es Mátyás kiállításunk előkészítése indulásakor több kolléga is

megjegyezte: van-e értelme Schallaburg után Mátyás-kiállítást rendezni? Mint úgy gondoltuk: van, negyedszázad után! Ezen évtizedek fő jellemzőjének az interdiszciplinaritás elterjedését látjuk, Klaniczay Tibor katalizáló szerepével. Az irodalomtörténeti kutatások jelentősen hatottak a művészettörténetre, vele párhuzamosan folytak, sőt eredményeikkel akár meg is előzték azt. (pl. Ritoókné Szalay Ágnes felfedezései). Az elmúlt időszak kutatási eredményeit már ismertettük a történeti fejezeteknél, úgyhogy most erre nem kerítünk újra sort.

A disszertáció záró fejezete a reneszánsz évről (2008) szól, logikája kicsit csapongó. Érdekes módon kimaradt a tudománytörténeti tárgyalásból a 2007-es firenzei Tatti-konferencia, holott azt gondolom, a magyar és nemzetközi reneszánsz-kutatásnak fontos találkozási pontja volt ez a tanácskozás, majd a résztvevők magyarországi tanulmányútja is, Joseph Connors igazgató vezetésével. A kötetet szerzőnk használta, tanulmányaira a történeti fejezetekben nem kevesebb, mint 18-szor hivatkozik, ugyanakkor a tudománytörténeti fejezetben egyszer sem! A reneszánsz évet még abban az évben az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete által rendezett kétnapos konferencia értékelte (számos kiváló előadásából csak Marosi Ernőé jelent meg [Reneszánsz, humanizmus. Fogalmi problémák, BUKSZ, 2008, pp. 345-352.], amiért nagy kár, még sajnálatosabb, hogy az ELTE nemzetközi (és kissé túlméretezett) Mátyás-konferenciájának anyaga mindmáig nem látott napvilágot.

A korszak kutatóját számvetésre készíti ez a fejezet, arra, hogy maga is átgondolja, hol tart ma a magyar reneszánszkutatás. A kora reneszánsz nemzetközi kutatásának üteme az utóbbi évtizedekben felgyorsult, egyre többen foglalkoznak vele, a források egyre mélyebb kiaknázásával, a *Renaissance Studies* interdiszciplinaritásának talaján. (*The Italian Renaissance in the Twentieth Century*, az 1999-es Tatti-konferencia kötete, Florence, 2002). A Mátyás-kori magyarországi reneszánsz valóban az itáliai reneszánsz integráns része, így nem csoda, ha kutatói betévednek a mi „felségterületünkre”, a firenzei (és más itáliai) levéltárak egyre fontosabb forráshelyek lesznek számunkra is, így természetes, és el kell fogadnunk, hogy Caglioti, Waldman vagy más komoly tudós is felfedez(het) minket érintő dolgokat, új eredményeket. (Louis Waldman egy n-nel írja nevét, nem kettővel).

Más a helyzet a késő reneszánsz időszakával: az utóbbi évtizedek szlovákiai, horvátországi kutatásai, kiállításai úgyszintén a narratívák többszólamúságot képviselik, öröndetes, hogy vállalkozásokba már magyar kollégákat is meghívunk közreműködésre. Erdélyben a reneszánsz korszaknál viszont egyre többen vannak a helyi, erdélyi magyar művészettörténészek, ami egyetlen mesternek: Kovács András nagyhatású professzori működésének köszönhető a kolozsvári egyetemen.

Utolsónak a nagyszabású bibliográfiához szeretnék megjegyzéseket fűzni. Terjedelme érzékelteti a szerző hatalmas műveltségét, áttekintőképességét. Nyilván egy ilyen irodalomjegyzék nem törekedhet a teljességre, mégis néhány fontos mű fájó kimaradását a regisztrálnunk kell (csak olyanról igyekszünk szólni, ami a jegyzetekben sem szerepel). Hiányoznak Békés Enikő jelentős tanulmányai az orosz-lángszerű fiziognómiáról (pl. „Physiognomy in the descriptions and portraits of King Matthias Corvinus”, AHA, 2005, pp. 51-97.) és Valéry Rees publikációi, Angela Dillon Bussitól csak egy írása szerepel, kimaradt Feuerné Tóth Rózsa, *Ars et ingenium*, Függőkert- és budai Schola-tanulmánya, Jacqueline Glomski új könyve [*Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons*, Toronto, Buffalo, London, 2007] és Pócs Dániel nagyszabású Didymus-corvina tanulmánya, Csak néhány esetben vettem észre olyan hiányosságot, hogy a bibliográfiában nem szerepel a jegyzetek rövidítései feloldása, illetve hogy eltér a jegyzetekben és a bibliográfiában használt rövidítés egyazon publikációra. Ezek ekkora írásműnél elhanyagolható dolgok.

Összefoglalva véleményemet, úgy gondolom, Mikó Árpád nagydoktori disszertációja kiváló munka, egy nagy áttekintésű, tudású, eddig is sokat publikáló tudós mérföldkő-jelentőségű műve, amely még sokáig irányt mutat a korszak kutatásának, elfogadását melegen ajánlom.

Budapest, 2013. június 9.

Farbaký Péter PhD